УДК 008

Віктор Локшин, *кандидат педагогічних наук,*
Ph.D докторант відділу педагогіки і психології вищої школи
Інституту вищої освіти НАПН України,
м. Київ

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИХ СКЛАДОВИХ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

Компетентного фахівця із соціокультурної сфери відрізняє здібність серед багатьох рішень обрати найбільш оптимальне, аргументовано відвернуте рішення – словом, володіти критичним мисленням.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, професійна компетентність, менеджер соціокультурної сфери, зміст освіти, модернізація освіти.*

Табл. 1. Літ. 23.

Виктор Локшин

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ МЕНЕДЖЕРОВ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ В КОНТЕКСТЕ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКИХ СОСТАВЛЯЮЩИХ ПОНЯТИЙНОГО АППАРАТА

Компетентного специалиста по социокультурной сфере отличает способность среди многих решений избрать наиболее оптимальное, аргументированно отвернутое решение – словом, владеть критическим мышлением.

Ключевые слова: *компетентностной подход, профессиональная компетентность, менеджер социокультурной сферы, содержание образования, модернизация образования.*

Victor Lokshin

PROFESSIONAL COMPETENCE MANAGER SOCIOCULTURAL SPHERE IN THE CONTENT OF EDUCATION THE MODERNIZATION OF EDUCATION

A competent specialist on sociocultural sphere is distinguished by ability among many decisions to choose most optimal, decision is argued – by a word, to own critical thought.

Key words: *competence mouving, professional competence, manager in the sociocultural sphere, the content of education, the modernization of education.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до розуміння сутності професійної компетентності. Компетентного фахівця із соціокультурної сфери відрізняє здібність серед багатьох рішень обрати найбільш оптимальне, аргументовано відвернуте рішення – словом, володіти критичним мисленням. Компетентність передбачає постійне оновлення її складових, оволодівання новою інформацією для успішного рішення професійних завдань у даний час і в даних умовах. Іншими словами, "компетентність – це здібність до актуального виконання професійної діяльності" [21].

В.Н. Введенський вважає, що актуальність уведення поняття "професійна компетентність" зумовлена поширенням його змісту, інтегративною характеристикою, що поєднує такі поняття, як "професіоналізм", "кваліфікація", "професія", "здібності" і ін. що широко використовуються [5, 51 – 55]. В.Н. Введенський [5, 51 – 55] відмічає, що в процесі проведення наукових досліджень існують три основні підходи проведення дослідження змісту та структури професійної компетентності: професіографічний, рівневий і підготовка завдань. Кожний з них має свої особливості. Так, професіограма, як набір вимог компетентності фахівця, спрямована тільки на визначення операційних компетентностей. Система ключових компетентностей, як поширена параметрична характеристика фахівця, не може визначатися звичайною сумою належних особистісних якостей і здібностей. Для цього необхідно використати комплекс взаємопов'язаних параметрів. Тому при цілісному описі моделі професійної компетентності необхідно

використати рівневий підхід. Використовуючи даний підхід, автор виділяє комунікативну, інформаційну, регулятивну і інтелектуальну – складові професійної компетентності, причому остання є базовою для інших. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволить виділити різні підходи до розуміння сутності професійної компетентності, одним з яких є функційно-діяльнісний підхід (Н.В. Кузьміна, В.А. Сластенін, В.П. Сімонов, Н.Ф. Тализіна, Р.К. Шакуров, А.І. Щербаков і ін.), що розглядає компетентність як єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення професійної діяльності, до виконання професійних функцій, при якому основні параметри професійної компетентності задаються функціональною структурою професійної управлінської діяльності, що включає ряд теоретичних і практичних складових професійної компетентності: аналітичних, прогностичних, проективних, рефлексивних, організаційних, комунікативних та ін.

В контексті аксіологічного підходу (К.А. Абульханова-Славська, Б.С. Гершунский, В.Г. Воронцова, Н.С. Розов та ін.) компетентність є освітня цінність.

Професійна компетентність передбачає введення людини у світ загальної культури цінностей, і саме в цьому просторі людина реалізує себе як фахівець-професіонал.

Універсальний підхід до розуміння сутності компетентності складається з того, що дана категорія однозначно не співвідноситься з професійною освітою. Компетентність (Ю.Ф. Абрамов, Ф.Г. Зіятдінова, В.Н. Кудашов, Л.Н. Лєсохіна, Н.П. Пахомов, Н.С. Розов, Ю.В. Тупталов і ін.) зв'язана з базовою кваліфікацією і в той же час дозволяє людині орієнтуватися в широкому колі питань, що необмежені вузькою спеціалізацією, що забезпечує соціальну і професійну мобільність особистості, відкритість до змін та творчого пошуку, здібність до самовираження і самовдосконалення, готовність і здібність поновлювати свої знання.

Усі означені вище підходи до дослідження професійної компетентності трансформуються в особистісно-діяльнісному підході до вивчення феномена компетентності. В руслі даного підходу робота і особистість фахівця розглядаються в нерозривній єдності (М.Б. Єсаулова, І.А. Колеснікова, М. Мітіна, Н.А. Морєва, Г.Н. Прозумєнтова, Є.А. Соколовська, Г.С. Сухобська, Ю.І. Турчанінова та ін.). Цілісний погляд на фахівця з менеджменту соціокультурної діяльності як на людину в професії складається з того, що особистісні риси перш за все проявляються, крізь специфіку професійної діяльності. Ми відносимо професійну компетентність фахівця до розряду особистісно-діяльнісних [15, 42].

Проблема визначення професійної компетентності менеджерів соціокультурної сфери стала об'єктом суперечностей між психологами, педагогами, фізіологами, спеціалістами-практиками та ін. Нема жодного підходу до визначення цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Співвідношення понять "компетенція" і "компетентність" Одним із ключових принципів модернізації вищої освіти в останні роки є розвиток професійної компетенції, необхідність якої визначена історично у вигляді глибинних, "корінних" змін світосприйняття, традицій, стилю мислення і мотивів поведінки людей, що складають сучасний соціум в Україні. Вперше на офіційному рівні термін "ключові компетенції" з'явився в проекті Ради Європи "Освіта в Європі" в 1992 році [14].

В.Н. Введенський підкреслює, що частішають випадки тотожності поняття "компетентність" з поняттям "компетенція". За його міркуванням, компетентність – це визначена особистісна характеристика, а компетенція – сукупність конкретних професійних або функційних характеристик.

А.В. Хуторський відмічає, що поняття "компетенція" стало все більше виходити на загальнодидактичний, загальнопедагогічний і методологічний рівень. Це пов'язано з його системно-практичними функціями і інтеграційною метапредметною роллю у вищій освіті. Посилена увага до цього поняття зумовлена також рекомендаціями Ради Європи, що відносяться до поновлення освіти [20]. А.В. Хуторський виділяє в якості окремої структури освітню компетенцію, визначаючи її як сукупність взаємопов'язаних змістових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності студента, необхідних, щоб здійснювати особистісно соціально-значущу продуктивну діяльність у співвідношенні до об'єктів реальної дійсності. Він підкреслює, що слідує відрізняти просто "компетенцію" від "освітньої компетентності" [20].

На думку А.В. Хуторського, в ключових освітніх компетенціях одержують концентроване взаємопов'язане втілення наступні компоненти загально предметного (метапредметного) змісту освіти: реальні об'єкти вивчення дійсності; загальнокультурні знання про дійсність, що вивчається; загальнонавчальні уміння, навички, засоби діяльності.

Представимо феноменологію поняття "ключові компетенції" в підходах різних авторів:

- ключова компетенція – це визначальна компетенція, що відповідає найбільш широкому спектру специфіки, а саме, найбільш універсальна по своєму характеру і ступеню використання (І.Д. Фрумін);

- ключова компетенція спирається на визначне або генералізоване необмежене, неспецифічне, має визначну ступінь універсальності (А.В. Баранніков);

- ключові компетенції це важливі специфічні компетенцій, які використовуються в повсякденному житті при здійснені діяльності в галузі освіти, на робочому місці або під час одержання (професійної) підготовки (OCRRECOGNISINGA CHIEVMENT).

У ключових освітніх компетенціях одержують концентроване взаємозв'язане втілення наступних компоненті загальнопредметного (мета-наочного) змісту освіти: реальні об'єкти дійсності, що вивчаються; загальнокультурні знання про дійсність, що вивчається; загальноосвітні вміння, навики, способи діяльності. Рада Європи (симпозіум "Вища освіта для Європи") визначила п'ять груп ключових компетенцій: брати на себе відповідальність, брати участь у спільному ухваленні рішень, регулювати конфлікти; розуміти відмінність між людьми, здатність жити з іншими людьми, поважаючи один одного; компетенція усного і письмового спілкування, володіння мовами; володіння новими технологіями, критичне відношення до інформації; здатність вчитися все життя. Виділяються ключові (key skills), серцевинні (core skills) і основні (base skills). Визначивши поняття освітніх компетенцій, слід з'ясувати їх ієрархію. Відповідно по розділенням в змісті: ключові – відносяться до загального (метапредметного) вмісту освіти; загальнопредметні – відносяться до визначеного кола навчальних предметів і освітніх галузей; наочні – приватні по відношенню до двох попередніх рівнів компетенції, що мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних дисциплін.

Таким чином, ключові освітні компетенції конкретизуються на рівні освітніх галузей і навчальних предметів для кожного ступеня засвоєння ключових:

- ключові – відносяться до загального (метапредметного) змісту освіти; предметні – відносяться до визначеного кола навчальних і освітніх галузей; наочні – приватні по відношенню до двох попередніх рівнів компетенції, що мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних дисциплін. Таким чином, ключові освітні компетенції конкретизуються на рівні освітніх галузей та навчальних дисциплін для кожного ступеня навчання ключових освітніх компетенцій. А.В. Хуторський визначає "на основі головних цілей загальної освіти, структурного представлення соціального досвіду і досвіду особи, а також основних видів діяльності учня, що дозволяють йому оволодівати соціальним досвідом, отримувати навики життя і практичної діяльності в суспільстві" [20]. На думку автора, проектована на такій основі освіта зможе забезпечувати не лише розрізнена наочна, але і цілісна компетентністна освіта. Таким чином освітніх компетенцій А.В. Хуторською визначає "на основі головних цілей загальної освіти, структурного представлення соціального досвіду і досвіду особи, а також основних видів діяльності учня, що дозволяють йому оволодівати соціальним досвідом, отримувати навики життя і практичної діяльності в суспільстві" [20]. На думку автора, проектована на такій основі освіта зможе забезпечувати; володіння усним і письмовим спілкуванням (в тому числі декількома мовами); володіння новими технологіями та прийомами обробки інформації.

- не лише розрізнена наочно, але й цілісно компетентністна освіта. Таким чином, можна констатувати, що не встоялося не лише саме поняття ключових компетенцій, але також їх склад, хоча було зроблено кілька спроб, серед них – міжнародні проекти, програми, конференції. Склад ключових компетентностей, прийнятих Радою Європи: здатність вчитися все життя; політичні і соціальні компетенції; компетенції, що стосуються життя в полікультурному суспільстві; володіння.

Кембриджський екзаменаційний Синдикат пропонує інший склад компетенцій: комунікація; операції з числами; інформаційні технології; робота з людьми; розв'язання проблем.

Автори книги "Компетентнісний підхід в освіті. Проблеми. Поняття. Інструментарій" показують на те, що сам термін "ключові компетентності" демонструють, що вони є "ключем", підставою для інших, конкретніших і предметно-орієнтованих. Передбачається, що ключові компетентності носять надпрофесійний характер і необхідні в будь-якій сфері діяльності [9, 11]. Шість аспектів професійної компетенції по матеріалах Джоан Старк, США: концептуальний, технічний, компетенція контексту, міжособовий, інтеграційний, компетенція адаптації. І.А. Зимня виділяє 10 основних компетенцій (видів) [8]: компетенції, що відносяться до самого фахівця

як особі, суб'єктові діяльності, спілкування; компетенції збереження здоров'я; компетенції ціннісно-смислової орієнтації у світі; компетенції інтеграції; компетенції громадянськості; компетенції самовдосконалення; компетенції в спілкуванні; компетенція пізнавальної діяльності; компетенції діяльності; компетенції інформаційних технологій. Дж. Равен [17] розглядає компетентність як явище, яке "складається з великого числа компонентів, багато хто з яких відносно незалежний один від одного... деякі компоненти відносяться скоріше до когнітивної сфери, а інші – до емоційної. Ці компоненти можуть замінювати один одного як складових ефективної поведінки" [17, 253].

У любому виді професійної діяльності важливе значення має виявлення сутності поняття "компетентність".

Згідно з розробниками "Стратегії модернізації змісту вищої освіти", поняття "професійна компетентність"... включає не лише когнітивну і операційно-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову. Воно включає результати складових професійної компетентності систему ціннісних орієнтацій" [19].

Згідно із словником С.І. Ожегова, поняття "компетентний" визначається як обізнаний, авторитетний в якій-небудь галузі фахівець [16]. Н.В. Кузьміна визначає професійну компетентність як здатність педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, в засіб формування особи що вчиться з врахуванням обмежень і розпоряджень, що накладаються на учбово-виховний процес вимогами професійної діяльності норми, в якій він здійснюється [11, 89 – 90].

Вивчаючи проблему професійної компетентності педагогів, не можна обійти увагою роботи А.К. Маркової [13], в яких розроблені психологічні критерії професіоналізму менеджера соціокультурної сфері, основні етапи і шляхи його досягнень, приклади психологічної характеристики на окремих шаблях професіоналізму. На думку С.А. Адольфа, професійна компетентність – складна освіта, що включає комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, які забезпечують варіативність, оптимальність і ефективність побудови навчально-виховного процесу [2, 118]. Д.С. Савельєв під професійною компетентністю розуміє здібність посадової особи успішно розв'язувати професійні завдання, що відносяться до його компетентності [18].

А.П. Акімова трактує професійну компетентність фахівця як суму знань, умінь, навичок, засвоєних суб'єктом в ході навчання, – у вузькому смислі слова, і як рівень успішності взаємодії з оточуючим середовищем – в широкому [3].

"Під професійною компетентністю розуміється здібність ефективності того, що "... професійно компетентною є така праця менеджера соціокультурної сфери, в якому на досить високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, професійне спілкування, реалізується особистість менеджера соціокультурної сфери.

При цьому компетентність менеджера соціокультурної сфери визначається співвідношенням в його реальній роботі професійних знань і умінь, з одного боку, і професійних позицій, психологічних якостей особистості" [1, 29]. Розв'язувати практичні завдання із соціалізації розвиненої особистості, забезпечення внутрішніх умов інтеграції професійної діяльності особистості в суспільстві за рахунок розвитку ціннісних орієнтацій, орієнтованості в природі, суспільстві, досвіді людей, самому собі, формування практичних умінь, соціально бажаної мети самореалізації" [7].

Фахівці Центру професійної освіти та підготовки до зайнятості Університету штату Огайо компетентність (competency/competence) вважають діагностику конкретних, знань, умінь, навичок і розуміння відносин, що необхідні для ефективної професійної діяльності в обраній галузі [22].

Британський філософ і соціолог К. Уінч вважає, що компетентність заснована на поведінковій діяльності, визначеною відповідними умовами, на здібностях виконувати завдання у відповідності із заданими параметрами в конкретній ситуації [23].

Н.В. Кузьміна поняття професійної компетентності зв'язує з визначеною галуззю діяльності [12].

В.Ю. Кричевський, відзначаючи той факт, що загально визнаного визначення терміну "компетентність" у вітчизняній науковій літературі ще не склалося, приводить ознаки цього поняття: наявність знань для успішної діяльності; розуміння значення цих знань для практики; набір операційних умінь; володіння алгоритмами розв'язання трудових завдань; здатність творчого підходу до професійної діяльності [10, 67].

В.Р. Веснін під професійною компетентністю розуміє здатність працівника якісно і безпомилково виконувати свої функції, як у звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно засвоюють нове і швидко адаптуватися до зміни умов [6].

Автор	Визначення поняття "компетентність"	Види компетентності	Компоненти/ елементи компетентності
1	2	3	4
Н.В. Кузьміна	Здатність перетворювати спеціальність, носієм якої він є, в засіб формування особи що вчиться з врахуванням обмежень і розпоряджень, що накладаються на навчально-виховний процес вимогами педагогічної норми, в якій він здійснюється.	- психолого-педагогічних (в галузі мотивів, здібностей, спрямованості виучуваних); - рефлексія педагогічної діяльності або аутопсихологічна компетентність.	
Л.М. Мітіна	Знання, уміння, навички, а також способи і прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особи.		Дві підструктури: діяльнісну (знання, уміння, навики і способи здійснення педагогічної діяльності) і комунікативну (знання, уміння, навики і способи здійснення педагогічного спілкування).
В.Р. Веснін			Особово-гуманістична орієнтація; - здібність до системного бачення педагогічної реальності і системної дії в професійно-педагогічній ситуації; - орієнтація в наочної області; - володіння сучасними педагогічними технологіями, пов'язаними з культурою комунікації, взаємодії з інформацією і передачі учбової інформації; - здібність до інтеграції з вітчизняним, зарубіжним, історичним, інноваційним досвідом; - креативність в професійній сфері, наявність.
В.Ю. Кричевський	Приводить основні ознаки поняття компетентності: наявність знань для успішної діяльності, розуміння значення цих знань для практики; набір операційних умінь; володіння алгоритмами вирішення трудових завдань; здатність творчого підходу до професійної діяльності.	- функціональна, яка характеризується професійними знаннями і умінням їх реалізовувати; - інтелектуальна, вона виражається в здатності аналітично мислити і здійснювати комплексний підхід до виконання своїх обов'язків; - ситуативна, дозволяюча діяти відповідно до ситуації; - соціальна – передбачає наявність комунікативних і інтеграційних здібностей.	

В.Р. Веснін	Під професійною компетентністю розуміє "здатність працівника якісно і безпомилково виконувати свої функції як в звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно освоювати нове і швидко адаптуватися до умов, що змінюються".		
В.А. Адольф	Складна освіта, що включає комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особи, які забезпечують варіативну, оптимальність і ефективність побудови учбово-виховного процесу.		
Т.Г. Браже	Професійна компетентність – багатофакторне явище, що включає систему знань і умінь менеджера соціокультурної сфери, його ціннісні орієнтації, інтеграційні показники його культури (мова, стиль спілкування, відношення до себе і своєї діяльності, до суміжних областей знання), через перевірку всього перерахованого на звичному для менеджера соціокультурної сфері рівні практичної методології, через звичні для нього види діяльності.		

І. Арановська будує своє розуміння компетентності на ситуаційному підході, включаючи в змісті професійної компетентності три аспекти: проблемно-практичний, тобто адекватність розпізнавання і розуміння ситуації, адекватна їй постановка і ефективне виконання цілей, завдань і норм; смисловий – адекватне осмислення ситуації в більш загальному культурному контексті; ціннісний – здібність до адекватної оцінки ситуації, її сенсу, цілей, завдань і норм з точки зору власних і загальновизнаних цінностей [19].

Авторські концепції розуміння професійної компетентності менеджера соціокультурної сфері представлені в таблиці.

Висновки. Вивчивши методологію, теорію і практику розв'язання проблеми розвитку професійної компетентності педагога, ми прийшли до наступних виводів: 1. Компетентність – інтегральна професійно-особистісна характеристика менеджера соціокультурної діяльності. Вона визначає якість його діяльності, виражається в здібності діяти адекватно, самостійно і відповідально в постійно змінній професійній ситуації, відображає готовність до самооцінки і до саморозвитку; виявляється в професійній активності.

2. У вивченій науковій літературі відбувається стійке змішення термінів "компетентність" і "компетенція". Ці поняття часто використовуються як синоніми. Поняття "компетентність" трактуючи

по-різному: і як синонім професіоналізму, і як одна з його складових.

3. Аналіз наукової літератури показує, що вчені, що вивчають проблему професійної компетентності педагога, в своїх дослідженнях використовують термін "професійна компетентність" (Б.С. Гершунський, Т.С. Добудько, А.К. Маркова і ін.), то термін "педагогічна компетентність" (Л. Н. Мітіна і ін.), то обидва терміни (Н.Н. Лобанова і ін.), а інколи об'єднують дані терміни по аналоги з професійною діяльністю: "професійна компетентність" (Ю.Н. Кулюткін, Г.С. Сухобська та ін.).

4. Відрізняється різноманітністю переліку видів професійної компетентності менеджера соціокультурної сфери в концепціях різних авторів.

5. Професійна компетентність є узагальнюючою акмеологічною категорією.

1. Агавелян Р.О. Социально-перцептивные особенности личности педагога специальной школы в профессиональной деятельности: Монографическое исследование. – Новосибирск, 1999. – 408 с.

2. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного менеджера социокультурной сферы: Монография. Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 1998. – С. 118.

3. Акимова А.П. О характере профессиональных умений в деятельности педагогов-мастеров // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. Вып. 1. – Л., 1973. – 115 с.

4. Арановская И. Подготовка специалиста как социокультурная проблема // Высшее образование в России. – 2002. – № 4. – С. 11.

5. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 51 – 55.

6. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе. – М.: Юристъ, 1998. – С. 59.

7. Захарова Л.Н., Соколова В.В., Соколов В.М. Профессиональная компетентность менеджера социокультурной сферы и психолого-педагогическое проектирование: Учеб. пособие. Н. Новгород: Нижегородский гуманитарный центр, 1995. – 136 с.

8. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования//Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34 – 42.

9. Иванов Д.А., Митрофанов К.Г., Соколова О.В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы. Понятия. Инструментарий: Учебно-методич. пособие. – М.: АПКиПРО, 2003. – С. 11.

10. Кричевский В.Ю. Профессиограмма директора школы – проблемы повышения квалификации руководителей школ. – М.: Педагогика, 1987. – С. 67.

11. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. шк., 1990. – С. 89 – 90.

12. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант менеджера социокультурной сферы. – Л.: Знание, 1985. – С. 2324.

13. Маркова А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма менеджера социокультурной сферы // Педагогика. – 1995. – № 6.

14. Материалы Совета Европы. – Страсбург, 1992. – 221 с.

15. Никитин Э.М. Теоретические и организационно-педагогические основы формирования и развития федеральной системы дополнительного педагогического образования: Автореф. дис.... док. пед. наук. СПб., 1999. – С. 42.

16. Ожегов СИ. Словарь русского языка. М., 1990. – 916 с.

17. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. – М., 2002.

18. Савельев Д.С. Материалы с семинарских занятий заместителя директора школы. Ульяновск, ИПК ПРО, 1996. – 187 с.

19. Стратегия модернизации содержания общего образования: Материалы для разработки документов по обновлению общего образования. 2001.

20. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – №2. С. 58 – 64.

21. Blank W.E. Handbook for developing Competency-Based Training Programs. New-Jersey: Prentice Hall, 1982.

22. Occupational standards: International perspectives/ Ed. by Oliveira J. Columbus, OH: Center on Education and Training for Employment, theOhio State University, 1995. – 142 p.

23. Winch C Education, work and social capital: towards a new conception of vocational education. London; New York, 2000. – 220 p.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2010

"Сьогодні людина прагне знань і починає глибше досліджувати природу, вивча є шлях зірки, хоче пізнати, як збираються в первинній матерії якісь ди вним чином протилежні сили..."

Феофан Прикапович
український драматург, політик